

«УСТОЗ ТАҚДИРИ» СПЕКТАКЛИДА ЗАМОНДОШ ОБРАЗЛАР ТАЛҚИНИ

Исмайлов Ажинияз Есбергенович

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти

АННОТАЦИЯ

Мақола Қорақалпоқ давлат ёш томошабинлар театрида сахналаштирилган «Устоз тақдири» драмаси ва ундаги замондош образларнинг талқини ҳақида.

Калим сўзлар: театр, драматург, актёр, режиссёр, спектакль, репертуар, декорация.

TODAY'S HEROES OF THE PLAY "THE FATE OF A TEACHER"

ABSTRACT

The article is about the drama "The Fate of a Teacher", staged at the Karakalpak State Theater for Young Spectators, and today's heroes in it.

Keywords: theater, dramaturg, actor, director, play, repertoire, decoration.

2019 йилнинг охирларида ва 2020 йилнинг бошларида «тождор вирус» номи билан машҳур бўлган кўринмас бало бутун дунё халқларини ҳавотирга солиб қуйди. Бу вируснинг кириб бормаган элати бўлмаса керак. Натижада пандемия ҳолати жорий этилди. Касаллик инсонларни нафақат довдиратиб қуйди, балки, нечча минг инсонларнинг ёстиғини қуритти. Дунёдаги мана-ман деган илм аҳли бу вирусга қарши кураша олмай, боши қотти. Пандемия кўламининг кенгаймслиги учун кўпчилик давлатларда комендатлик соатлари жорий этилди.

Бу ҳолат эса одамларни уйдан чиқмасликка, ишчиларнинг масофадан туриб ишлашларига, таълим олувчиларни ҳам масофадан туриб ўқитишга мажбур қилди. Бутун дунё бўйлаб содир бўлган бу жараён кўпчиликни теран ўйлантирди. Ўзига, оиласига вақт ажрата олмай ишга кўмилган ишчи инсонлар, биров тин олиб, атрофга назар ташлай бошлади.

Инсоният ўзи қизиқ-да, унинг ақл-идроки шу қадар ривожланиб кетганки, оқибатда улар коинотни ҳам эгаллай бошляпти. Ер қазилиб, турли бойликлар қазиб олинаяптию, ўрни тўлмай, ер силкинишлари бўляпти. Осмон қатламлари қайта-қайта тешилиб, климат ўзгариб боряпти. Мана шундай шиддатли ҳаракатларга «Биров тин олгин!» дегандек, тождор вирус пайдо бўлди, назаримизда.

Йўқорида тилга олинган ҳолатлар асосан ижод аҳлини таъсирлантириб, бу уларнинг ижод намуналарида ўз аксини топди. Мўйқалам эгалари бўлаётган жараёнларни расмларида тасвирласа, мусиқачи ва хонандалар куй ва қўшиқларида акс эттирди.

Драматург, Қорақалпоғистон Республикасида хизмат кўрсатган санъат арбоби П.Айтмуратов ҳам бу мавзуга бефрак бўла олмади. У ўзининг «Устоз тақдири» драмасида пандемияни ёритди. Пьесада асосан ўқитувчи Йўлдош ва унинг ўқитувчилик фаолияти, шунингдек, унинг аёли - шифокор Гулзабиранинг ҳам пандемия давридаги иш фаолияти ҳақида сўз бўлади.

Мазкур драма Қорақалпоқ давлат ёш томошабинлар театри томонидан. 2021 йили томошабинларга тақдим этилди. Спектаклни ёш режиссёри Умирбек Бектурғанов сахналаштирди. Асарнинг сахнавий талҳинини муҳокама қилишдан аввал унинг қоғоздаги варианты билан ҳам танишиб чиқиш зарур. Чунки муаллиф ёритган мавзу ғоясини режиссёр томошабинга етказа олдимиз? ёки муаллиф эътибор қаратмаган жиҳатларини режиссёр ҳисобга олиб, уни янада таъсирлироқ этиб ёритдимиз? - деган саволларга жавоб топиш учун ҳам асарни ўзи билан танишиб чиқиш лозим.

П. Айтмуратовнинг «Устоз такдири» пьесаси драма жанрида ёзилган бўлиб, пьеса бошида илмлилик мавзуси кўтарилган бўлса, воқеалар ривожиди муҳаббат, оила, меҳр-оқибат, таълим-тарбия ва пандемия мавзулари билан бойитилади. Асар ғояси эса инсонларни илмли бўлишга, таълим билан бирга тарбиянинг ҳам муҳимлигини англашга, сабр-бардошли бўлишга, ҳар қандай шароитда инсонийликни йўқотмасликга, шунингдек, Устоз мақомига доимо ҳурмат билан қарашга даъват этади.

Инсон камолатга етиб, бирор бир касбнинг етук мутахассиси бўлар экан, эътибор бериб кузатилса, унинг бу касбга бўлган қизиқиши болалигидан бошлангани маълум бўлади. Спектакльда ҳам Йўлдошнинг мактабни тугатиб, қишлоқдан Тошкентга келиб ўқиш орзуси борлиги спектакль бошида айтилади. Унга тадбиркор амакиси қаршилиқ кўрсатади, яъни уни «Сенга Тошкентда ўқишга йўл бўлсин» дея, масхара қилади. Бу учун ўзидан пул сўраб келган Йўлдошни «пулим йўқ» деб, қувиб солади.

Инсон чин дилдан ҳоқласа ва мақсади сари дадил қадам ташласа, имкони йўқ нарсани ўзи бўлмас экан. Спектакльнинг иккинчи кўринишида Йўлдош Тошкентда ўзи ҳоқлаган билим юрти талабаси бўлади. Тўғри у пулдан сал қийналади, лекин ўқишидан бўш пайтлари меҳнат қилиб, ўзини ўзи таъминлайди. Воқеалар ривожиди Йўлдош ўқиши даврида ўзининг бўлғуси ўмр йўлдоши Гулзабирани учратади. Икки қалбнинг гўзал учрашув онларида Ўзбекистон Қаҳрамони, Ўзбекистон ва Қорақалпоғитсон халқ шоири И. Юсуповнинг «Сенинг йигит вақтинг, мени қиз вақтим» шеъри қаҳрамонлар тилидан айтилади ва уларнинг севги ришталари оила аталмиш муқаддас риштага улашади.

Спектакль бошида ўткир конфликтлар учрамайди. Лекин 5-кўринишда, яъни Йўлдош олийгоҳни тугатиб, қишлоғига тарих фанидан ўқитувчи бўлиб қайтиб келган вақтдан қаршилиқлар пайдо бўла бошлайди. Мактабда издан чиққан таълим тизими, айрим ўқувчиларнинг муаллимларга беписанд қарашлари Йўлдошни ҳайратлантиради. У босиқлик билан ўқувчиларни тарбиялай

бошлайди. Бу эса унинг муаллимларни менсимаган ўқувчи ва унинг отаси билан конфликтга боришига сабаб бўлади. “Ўғлими ўқувчилар орасида обрўсизлантирди, шунинг учун ўғлим уйга келмади, у қаёқда?” дея мактабга дўк уриб келган отага бюрократликка бош эгиб ўрганган мактаб директори ва синф раҳбарининг айбдордек бош эгиб турганини кўрган Йўлдош чидай олмайди ҳамда ўзининг билми ва ҳақ-ҳуқуқларини айтиб ҳали ўзига тарбия керак бўлган отанинг попугини пасайтиб қуяди.

Муаллиф Марат образи орқали, бир вақтлари таълим тизимида бўлган камчиликлар, ҳатоликлар ҳақида айтмоқчи бўлган, назаримизда. Чунки, ўша вақтларда мактаб ўқувчиси билан бирор ҳол юз берса, юз берган ҳолат мактаб дарси вақтидан бошқа пайтга бўлганда ҳам унга ўқитувчи балогардон эди. Барча айб ўқитувчиларга тўнқаларди. Холбуки, бу ҳолат ўқиш билан боғлиқ бўлмаса ҳам. Ўқитувчиларга таълим беришдан кўра, уларни ҳар тарафлама назорат қилиш асосий иш вазифаси этиб юклатилган эди. Фикримизча, ушбу саҳна кўриниши орқали Марат образига ўхшаш ота-оналар учун бу дарс бўлишини, бу ҳолат бола келажаги учун яхши бўлмаслигини аниқлатмоқчи бўлган.

Спектакльда пандемиянинг бошланиши перепетиянинг юз беришига сабаб бўлади. Инсонларнинг бир маромда кетаётган ҳаёт тарзи ўзгариб кетади. Йўлдошнинг тadbиркор амакиси чет элдан вирус орттириб, касалхонага тушади. Шифокор Гулзабира ҳам касб тақозаси туфайли ҳафталаб касалхонада қолиб кетади.

Режиссёр ушбу саҳна орқали пандемия даврида кўринмас дард билан курашган шифокорларнинг фаолиятини кўрсатишга ҳаракат қилган. Тўғри, шифокор ҳам инсон, унинг ҳам ҳаёти, оиласи ва яқинлари бор. У ҳам барча кўрққан вирусдан кўрқади. Лекин режиссёр шифокор қандай вазият бўлмасин ўз қасамёдига содиқ бўлишини Гулзабира образи орқали кўрсатган. Спектакль бутун жаҳон бўйлаб тарқалган коронавирусуга қарши курашган ва шу фаолияти вақтида вафот этган тиббиёт ходимларининг ҳар бири замон қаҳрамонлари эканлигини тасдиқлагандек, назаримизда.

Спектаклда Гулзабиранинг уйига қайта олмай, фарзанди ва эри Йўлдош билан фақат видео алоқа орқали мулоқот қилганида юзи кулиб, қалби йиғлаган, соғинч азоби қийнаган ҳолатлари томошабинни таъсирлантирса, унинг ҳалок бўлиши томошабинни баттар қайғуга солди. Шифокорлар ва ҳамшираларнинг касаллик юқтириш ҳолатлари, айримларининг касаллик туфайли ўлим топиши фақат спектаклда эмас, реал ҳаётда ҳам юз берганига гувоҳмиз. Шунинг учун ҳам спектаклнинг томошабинга таъсир даражаси кучлироқ сезилади. Лекин, биз замондош қаҳрамон образига мос кўраётган Гулзабирани, у билан боғлиқ воқеаликлар, конфликтлар, ички кечинмларининг бироз етарли эмаслигини англадик.

Спектакль сўнггида коронавирус туфайли вафот этган элга таниқли инсонларнинг расми тепадан штангет орқали туширилади. Расмларга ҳарир парда тортилган. Йўлдош ва қизи келиб расмдаги пардаларни очиб, уларга таъзим қилади.

Мана шундай таниқли инсонларнинг портрети олиб чиқилиб, уларни эсга олган яхши, лекин улар ўртасида жойлашган Гулзабира - театр актрисаси А.Раметуллаеванинг портрети кўйилиши ҳолати ноаниқликни вужудга келтирган. Сабаби, расмлардаги инсонлар ҳаётда ҳақиқаттан ҳам яшаб ўтган. Лекин Гулзабира образи баадий тўқима маҳсулику. У спектакльда яшаган, лекин реал ҳаётда йўқ. Фақат шу образга ухшаш одамлар ҳаётда учрайди. Режиссёрнинг эпилогни мана шундай тарзда кўрсатиши томошабин ҳаёлида йўқоридаги каби сўроқларни пайдо этган бўлса, ажаб эмас.

Режиссёр У.Бектурғанов спектакль учун актёрларни тўғри танлай олган. Йўлдош ролидаги театр актёри Пазилбек Толегенов ўз қаҳрамонининг ички кечинмаларини, характерларини тўлиқ ўрганган. Йўлдош ҳаётда жуда очик кўнгил бўлгани билан, адолатсизлик юзага келганда ўз позициясида тура биладиган қатийятли йигит. Яъни ҳақиқат учун курашиб, тортишиб, атрофидагиларни кўзини очиб юрадиган ҳақгуй инсон.

Гулзабира ролидаги театр актрисаси Алима Раметуллаева ўз роли учун тўғри танланган. У ўзининг нафосати, актёрлик маҳорати билан Гулзабира образини чиройли очиб берди. Томошабинлар Гулзабирага яхшигина меҳр қўйганлиги, спектакль сўнггида билинди. Унинг ҳалок бўлиши томошабинларда ачиниш ҳиссини уйғотиб, кўзларига ёш қалқитти.

Миллати қозоқ, катта ер эгаси Жубатқан ролини ўйнаган актёр Жумабай Бердибеков томошабинларда яхши таасурот қолдирди. Жубатқан бой-бадавлат, катта ерлари бор ўзига тўқ инсон. У жуда қайсар бўлгани билан меҳр-шавқатли, оққўнгил одам.

Спектаклда эпизод ролига биз шунчаки назар билан қарамаслигимиз зарур, сабаби, у конфликтларнинг пайдо бўлишига асос бўладиган воқеаликларни бошлаб бериши мумкин. «Устоз тақдири» спектаклида ҳам эпизод ролида намоён бўладиган Марат ўзининг кўполлиги, инсонларни табақага ажратиши каби ахлоқсизлиги орқали мактабда ураш-жанжал кўтаради. Марат образини яратган актёр Ш.Даулетмуратовнинг ўқитувчиларга кўполлик қилиш, менсимай мулоқат қилиш саҳналари ишонарли чиққан. Шу сабабли ҳам у томошабинларда Марат образига қаҳр-ғазаб туйғусини шакллантира олди.

Спектаклда деярли декорацияни кўрмаймиз. Фақат йўқоридан пастга тушиб турган арқонлар дастлабки кўринишларда алоҳида кўринса, спектакль сўнггида улар биригиб турибди. Режиссёр арқонларни персонажларнинг ҳаёт йўлларига таққослаган.

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоиз, муаллиф драмани ёзиш жараёнида таълим-тарбия ва пандемия мавсuzини ёритиш асносида замондош қаҳрамонларни яратди.

«Устоз тақдири» спектаклининг бош қаҳрамонлари Йўлдош ва Гулзабирани замондош образлар дея айта оламиз (агар воқеаликлар янада ривожлантирилганда, бу гапни “шубҳасиз” дея тўлиқтириб айтган бўлардик). Лекин спектаклнинг театр репертуаридаги ўмри узоқ дея айта оламизми? Спектакль 2021-2022 йиллар ўз томошабинини ушлаб тургани ҳақиқат. Шунки,

бу даврда пандемия бутунлай инсонлар ҳаётини тарк этиб ўлгурмаган эди. Ҳатто «Устоз тақдири» спектакли 2021 йил якуни бўйича Ўзбекистон Республикаси бўйлаб «Йилнинг энг яхши спектакли» дея эътироф этилди. Лекин, орадан йиллар ўтиб, пандемия ҳолати тугаганидан сўнг, спектакль ўз томошабинини топа олармикан? Бунга эса албатта, вақт кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ансатбаев Н. Театр ва актёр. Тошкент, 2020 й.
2. Айтмуратов П. Алпыс асқар. – Тошкент, 2021 й.
3. Дарушова Д. Устоз тақдири. Қарақалпақстан маданияты газетаси. 2020 йил 3 октябрь, 40-41-сонлари.